

Kunstararchieven

Cultureel investeren in de toekomst

Phillpot, Cl. (2011) *Art & Project Bulletins 1-156: September 1968-November 1989*. Londen/Parijs: Cabinet Gallery London, 20th Century Art Archives, Cambridge & Christophe Daviet-Thery. (www.mottodistribution.com/site/?tag=christophe-daviet-thery)

Het aantal particuliere archieven dat bij het RKD-Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis voor opname wordt aangeboden, neemt sterk toe. Hoe gaat het instituut daarmee om? Wat zijn de criteria voor opname en wat komt er allemaal kijken bij de selectie, het beheer en toegankelijk maken ervan?

Het RKD bekommert zich om archieven die als cultureel erfgoed kunnen worden bestempeld, vanuit de missie om kennis en informatie over kunst van de Nederlanden in internationale context wereldwijd toegankelijk te maken voor wetenschap en publiek. Het gaat om particuliere archieven van kunstenaars en vormgevers, kunsthandels en galeries, kunstenaarsverenigingen en -initiatieven, kunstcritici en -historici, restauratoren en andere spelers in het veld van de beeldende kunst en kunstgeschiedenis. Na opname in de collectie zorgt het instituut voor het beheer en maakt het ze toegankelijk voor onderzoekers en andere geïnteresseerden.

Groei particuliere archieven

Het beheren van archieven begon bij de oprichting van het RKD in 1932, maar werd

vooral sinds de jaren negentig van de vorige eeuw voortvarend aangepakt. Door een actieve opstelling en een professionele aanpak wat personeel en materiële condities betreft, zijn sindsdien vele honderden archieven veelal via schenking verworven, bewerkt en beschikbaar gesteld. Op dit moment beheert het RKD ongeveer 700 particuliere archieven.¹

Anders dan voor archieven van overheidsinstanties geldt voor particuliere archieven geen bewaarplicht. Het bewaren ervan is dan ook afhankelijk van de bereidheid daartoe van archiefvormers en van archiefinstellingen. Dat geldt voor archieven op alle maatschappelijke terreinen. Momenteel probeert een samenwerkingsverband van verschillende archiefinstellingen een coördinerende rol te spelen bij het behouden en selecteren van voor de Nederlandse maatschappelijke geschiedenis relevante particuliere archieven, onder de noemer 'Particuliere archieven op de kaart'.² Als lid van het projectteam is het RKD met name betrokken bij het terrein van de beeldende kunst.

Het aanbod is sterk aan het toenemen. Veel kunstenaars uit de generaties van na de Tweede Wereldoorlog gaan nu met pensioen of overlijden. Ook het aantal galleries, expositieplekken en kunstenaarsinitiatieven groeide in de jaren zestig, zeventig en tachtig, en daarvan komen archieven beschikbaar. Doordat het RKD bekender en zichtbaarder wordt, en verschillende archiefinstellingen, mede om financiële redenen, vaker de boot afhouden, krijgt het steeds meer aangeboden, maar de middelen waarover het beschikt zijn beperkt.

Proactief

Wat te doen? Het lijkt raadzaam kritisch te kijken welke archieven werkelijk van belang of onmisbaar zijn voor toekomstig onderzoek naar de Nederlandse beeldende kunst. Dat belang kan worden gemeten met behulp van criteria als cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke waarde.³ Door een proactieve benadering wordt de afhankelijkheid van het toevallige aanbod minder groot en kunnen de schaarse middelen verstandiger worden aangewend. De instellingen die kunstarchieven verzamelen en beheren zullen dan de taken moeten verdelen en coördineren.

Het RKD heeft enkele kunstenaars en kunststromingen als zwaartepunten aangewezen,

waaronder Piet Mondriaan en De Stijl, en zoekt actief en in overleg met andere partijen, zoals het Gemeentemuseum Den Haag, naar relevante archieven en collecties. Ook andere kunstenaars uit het interbellum krijgen bijzondere aandacht, waarbij zo mogelijk samen met derden wordt geopereerd. Met de recent opgerichte Pyke Koch Stichting bijvoorbeeld wordt gericht archiefmateriaal en documentatie gezocht en verzameld, die het RKD beschrijft en beheert.⁴ Tegelijkertijd wordt het oeuvre van Koch in de beeld-databank opgenomen, om als basis te dienen voor een digitale oeuvrecatalogus. Daarnaast biedt het RKD faciliteiten voor een onafhankelijke gastonderzoeker die de biografie van Koch schrijft. Op deze manier ontstaat er een goed toegankelijk en duurzaam informatieknooppunt met betrekking tot deze kunstenaars.

Voor een verantwoorde selectie en coördinatie is kennis over de beschikbaarheid van archieven essentieel: welke archieven worden bewaard, bij welke instellingen? In het recente verleden is zo'n inventariserende en coördinerende aanpak toegepast op de archieven van vormgevers (zie daarvoor het artikel van Anja Tollenaar in deze *Boekman*). Het RKD heeft een concreet plan voor een centraal register van archieven op het gebied van Nederlandse beeldende kunst, met als werktitel 'RKD Radar'. Het is de bedoeling om basisgegevens van archieven te verzamelen bij instellingen, stichtingen en particulieren, die in een eenvoudig format in een database te publiceren, met een link naar meer gegevens of een inventaris van het betreffende archief bij de beherende instelling.

Selectie aan de poort

Nu vindt er slechts beperkt onderlinge afstemming plaats en heeft iedere instelling zijn eigen beleid en aanpak. De belangrijkste selectiecriteria die het RKD hanteert zijn: behorend tot het werkveld van het RKD, nationaal of internationaal belang, representativiteit, openbaar voor onderzoek en publicatie. Daarnaast zijn er zwaartepunten in de collecties, zoals eerdergenoemde kunstenaars en kunststromingen, kunsthandel en galleries, kunstenaarsinitiatieven en archieven van kunstenaars en kunsthistorici.

Om het hoofd te kunnen bieden aan de toenemende druk van buitenaf, werkt het RKD aan aanscherping van het collectiebeleid. Dit →

betekent een strengere selectie aan de poort, waarbij landelijk belang, aard en representativiteit van het aangeboden archief zwaar worden gewogen. Om te voorkomen dat een archief ongebruikt in het depot blijft, heeft het toegankelijk maken ervan prioriteit. En selectie, bewerking en ompakken vinden zoveel mogelijk plaats voordat het archief naar het RKD komt, liefst door of in samenwerking met de schenker. Een voorbeeld hiervan is de aanpak van het archief van de in 2012 overleden kunstenaar J.C.J. Vanderheyden, dat aan het RKD wordt geschonken. Ter voorbereiding worden door een particulier die goed bekend is met de kunstenaar en zijn oeuvre, de archiefstukken van de kunstwerken gescheiden, geselecteerd, geordend, omgepakt en globaal beschreven, onder begeleiding van een archivaris van het RKD. De overdracht kan dan in 2017 soepel verlopen en het archief kan snel toegankelijk zijn.

Een dergelijke aanpak wordt vergemakkelijkt wanneer er additionele financiële middelen kunnen worden gevonden of wanneer er nauw met een museum kan worden samengewerkt. Van dat laatste is sprake bij de *Zilver Top 100*: in dit project worden door het RKD beheerde archiefstukken (ontwerptekeningen, correspondentie en dergelijke) van de firma Van Kempen & Begeer virtueel samengebracht met objecten uit deze voormalige fabriek voor zilveren gebruiksvoorwerpen, die zich in de collectie van het Museum Schoonhoven bevinden. Voor het museum betekent dit een inhoudelijke verrijking van de tentoongestelde voorwerpen, waarbij de documenten en archiefstukken worden gebruikt in zaalteksten en voor educatieve projecten. Voor het RKD betekent de samenwerking een uitbreiding van de archiefstukken met afbeeldingen van de objecten in de databases. Dit project is mogelijk door de bijdragen van verschillende fondsen.

Om te voorkomen dat een archief ongebruikt in het depot blijft, heeft het toegankelijk maken ervan prioriteit

Samenwerking

Samenwerking met musea is een van de speerpunten van het beleid van het RKD. Door actieve samenwerking in projecten met een publieke meerwaarde, zoals tentoonstellingen en publicaties, wordt het beheerde erfgoed niet alleen voor het nageslacht bewaard, maar ook actief gebruikt en krijgt het materiaal een actuele maatschappelijke betekenis. Een recent voorbeeld is het project rond kunsthandel Buffa: het RKD verwierf het archief, zorgde voor de middelen om het onderzoek naar de geschiedenis van de kunsthandel uit te voeren en een publicatie te realiseren en vond het Singer Laren bereid om een tentoonstelling te organiseren (zie de boekbespreking door Saskia Leefsa in deze *Boekman*). Als extra zijn nu alle archiefstukken digitaal te raadplegen via RKD Explore⁵.

Archief Art & Project is een voorbeeld van een samenwerkingsproject dat slechts met aanvullende externe financiering kan worden gerealiseerd (zie Geerts 2012).⁶ In dit project is het omvangrijke archief van de vermaarde galerie Art & Project geïnventariseerd en beschikbaar gekomen voor onderzoekers, worden de collectie kunstenaarsboeken en de bibliotheek gecatalogiseerd en is een onderzoek gestart om de geschiedenis van de galerie en haar kunstcollectie in samenhang met het archief te beschrijven en te publiceren. Hierbij zijn alle afdelingen van het RKD betrokken, alsmede musea die kunstwerken uit de voormalige kunstcollectie beheren, zoals het Kröller-Müller Museum en het Museum of Modern Art in New York. Het resultaat wordt als een digitale publicatie in de reeks *RKD Studies* gepubliceerd, waarbij koppelingen worden gemaakt met gedigitaliseerde archiefstukken, afbeeldingen en kunstenaarsgegevens in de databases.

Het beschrijven en toegankelijk maken zal steeds vaker gedaan worden in het kader van een vastgestelde programmalijn, waardoor verwerving en beschikbaar maken van een archief aansluiten bij het lopend of voorgenomen onderzoeksprogramma, dat het RKD samen met musea en andere partijen ontwikkelt.

Advisering

Het RKD heeft naast een rol als beheerder en beschikbaarsteller ook een adviserende taak. Adviezen kunnen in dienst staan van een zo

soepel mogelijke overdracht, maar ook meer algemeen van nut zijn, of een eigenaar helpen een archief op een andere plek dan het RKD onder te brengen. Wat behoort er eigenlijk tot een (kunstenaars)archief? Hoe moet het materiaal worden geordend en bewaard? Hoe ga je om met digitale informatie, zoals e-mails, tekst- en ontwerpbestanden? Er is grote behoefte aan handreikingen voor archiefvormers en -bewaarders. Het RKD werkt aan een handleiding met adviezen voor archiefvormers, die in de loop van 2017 op de website wordt gepubliceerd. In Vlaanderen bestaat het uitermate nuttige *Tracks: toolbox & richtlijnen voor archief- & collectiezorg in de kunstensector*.⁷

Ook het Brabants Kenniscentrum Kunst en Cultuur (BKCC) probeert aan de groeiende vraag naar advies tegemoet te komen. Onder de noemer *Archief voor de toekomst* onderzoekt het BKCC of en op welke manier oeuvres en archieven van kunstenaars voor het nageslacht behouden kunnen blijven. Centraal staat de notie dat niet alles bewaard kan worden en dus de vraag welke waarderingscriteria gehanteerd moeten worden. Via symposia en een e-publicatie worden kunstenaars en erven geïnformeerd en geadviseerd. Het RKD en BKCC onderhouden nauw contact over de voortgang.⁸

Met name ten aanzien van het digitaal archief is de behoefte aan advies groot. Het RKD ontwikkelt expertise op dit terrein, bijvoorbeeld met het archief van de Rietveld Academie, dat in 2014 in beheer is gekomen. Nadat in nauwe samenwerking met een speciaal daarvoor door de Academie aangetrokken medewerker het archief is geselecteerd, geordend en beschreven, adviseert een archivaris van het RKD de Academie over het recente, grotendeels digitale archief. Welke stukken moeten worden bewaard, en hoe kunnen ze duurzaam beheerd worden na overdracht? Op het gebied van digitaal archiveren moeten nog grote stappen gezet worden.

Zichtbaarheid

Bij alle zorg voor het verantwoord selecteren en bewaren van kunstarchieven is het van belang dat onderzoekers en andere geïnteresseerden toegang hebben tot het materiaal en het kunnen raadplegen. De digitale middelen bieden hier tal van mogelijkheden. Toegang via inventarissen op websites en in databases, het voorgenomen

centraal register van kunstarchieven RKD Radar en goed geoutilleerde studiezalen kan worden aangevuld met het beschikbaar stellen van gedigitaliseerde (stukken uit) archieven. Het nationaal programma voor het behoud van het papieren erfgoed Metamorfoze kan daarbij adviseren en financiële ondersteuning bieden.⁹

Het RKD heeft zo verscheidene archieven laten digitaliseren en bereidt een project voor rond archieven van Nederlandse kunsthandels, zoals die van Van Wisselingh & Co en andere uit het begin van de twintigste eeuw. Deze archieven worden veelvuldig geraadpleegd, maar zijn kwetsbaar. Door ze te digitaliseren worden twee vliegen in één klap geslagen: kwetsbaar erfgoed wordt geconserveerd en veiliggesteld en belangrijk onderzoeksmateriaal komt wereldwijd beschikbaar voor belangstellenden.

Krachten bundelen

De zorg voor selectie, beheer en toegankelijk maken van archieven en collecties op het gebied van kunst en cultuur is complex. Met de in de verschillende instellingen aanwezige ervaring, kennis en collecties moet het mogelijk zijn ook toekomstige generaties toegang te geven tot het nationaal cultureel erfgoed. Misschien moeten we daarvoor meer dan nu bereid zijn over de grenzen van de eigen instellingen te kijken en de krachten te bundelen. Wat meer personeel en financiële armslag zou dit proces overigens aanzienlijk kunnen bevorderen. ●

Literatuur

Geerts, T. (2012) 'Art & Project (1968-2001)'. In: *RKD Bulletin*, nr. 1, 24-30.

Noten

- 1 rkd.nl/nl/collecties/archieven
- 2 archief2020.nl/projecten/particuliere-archieven-op-de-kaart
- 3 Vergelijk het project *De museale weegschaal*, een initiatief van het RCE (cultureelerfgoed.nl/dossiers/waarderen-van-cultureel-erfgoed/museale-weegschaal)
- 4 www.pykekoch.nl/en/rkd.nl/nl/projecten-en-publicaties/projecten/127-pyke-koch
- 5 rkd.nl/nl/projecten-en-publicaties/projecten/122-kunsthandel-frans-buffa-zonen-1790-1951
- 6 kd.nl/nl/projecten-en-publicaties/projecten/78-archief-art-project
- 7 www.projecttracks.be
- 8 www.bkcc.nl/projecten/kennis/archief-voor-de-toekomst
- 9 www.metamorfoze.nl/